

УДК: 159.9.016:159.923:101.128''20''

О. С. Андрущак, асп.Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра загальної та соціальної психології

КАТЕГОРІЯ СМISЛУ ТА ПРОБЛЕМА СМISЛУ ЖИТТЯ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

В статті подано аналіз категорії смислу та підходів до проблеми смислу життя, та зв'язок смислу з розвитком та становленням особистості, смислу як інтегративної основи та детермінанти розвитку особистості у творах найбільш відомих відчизняних та зарубіжних психологів, таких як З. Фрейд, А. Адлер, В. Франкл, В. Чудновський, Д. О. Леонт'єв, Б. С. Братусь та інших. **Ключові слова:** смисл, смисл життя, особистісний смисл, життєва мета, життєва задача, індивід, особистість.

Розвиток екзистенційної, індивідуальної та гуманістичної психології, а також формування посткласичної методології призвели до необхідності розширення категоріального апарату психології. О. В. Петровський і В. О. Петровський пишуть про те, що категоріальний апарат може бути розширений за рахунок уведення нових категорій. Так, від базисних категорій можна перейти до метапсихологічних та екстрапсихологічних категорій [6].

Категорія смислу належить до екстрапсихологічних категорій і, як відзначають Петровські, при всій своїй специфічності вона невіддільна від інших екстрапсихологічних категорій, таких як категорії особистості, волі, співпричетності, ідеалу та інших. Тому актуальною проблемою сучасної психологічної науки є вивчення і розробка категорій смислу, категорій і понять, що лежать у її основі, а також проблематики, зв'язаної зі смислом життя людини і його впливом на становлення і розвиток особистості. Також останнім часом зросла кількість публікацій, автори яких звертаються до теми смислу життя, що теж свідчить про гостру актуальність і важливість цієї проблеми.

Серед вітчизняних авторів проблема смислу, смислу життя, смислоутворення та смислової наповненості життя широко представлена в роботах Д. Колесова, А. А. Бодальова, Н. Г. Петрова, Д. О. Леонт'єва, А. Г. Асмолова, Б. В. Зейгарник, В. Е. Чудновського, С. Л. Франка, Б. С. Братуся, В. Ф. Сержантова, К. О. Абульханової-Славської і багатьох інших. У закордонній психології ці проблеми розглядалися в роботах таких авторів, як З. Фрейд, А. Адлер, В. Франкл, М. Хайдеггер, Е. Гуссерль, К. Ясперс, О. Маслоу, Е. Вайскопф-Джолсон, Ф. Фенікс, Дж. Ройс, С. Мадді й інших.

У нашій роботі ми поставили перед собою завдання проаналізувати категорію смислу, різні підходи до проблем смислу та смислу життя в найбільш відомих роботах відчизняних та закордонних психологів з метою визначення того, як категорія смислу зв'язана з категорією

особистості, яку саме роль грає смисл у розвитку особистості, чи є смисл життя інтегративною основою та детермінантою її розвитку.

Проблема смислу розглядалася в психології давно, практично із самого початку її становлення як науки і має багато ракурсів розгляду.

Вивчаючи роботи різних авторів, ми бачимо існування різних підходів до проблеми смислу. Смисл розглядався ними як еквівалент смислу життя, особистісному смислу, смислу як інтегративній характеристики особистості, смислу як життєвій задачі, життєвій меті. Також можна відзначити, що поняття смислу життя тісно зв'язано з такими психологічними поняттями як потреби, мотиви, цінності, установки, життєві цілі, свідомість і особистість. Деякі автори говорять про подвійність такого феномена як смисл життя, яка проявляється у тому, що з однієї сторони він виходить за його межі, а з іншої — задає людині шлях, направляє її життя, є інтегративною основою розвитку її особистості.

Аналізуючи категорію смисла, Петровські пишуть про те, що смисл укладає в собі цілком усвідомлене особистістю самокоштовне почуття, що не тільки виражає, але і переважає приватні інтереси діяльності і спілкування [6].

Стосовно історії введення в наукову психологію поняття смислу та його подальшого розвитку досить повний аналіз приведено у працях Д. О. Леонт'єва, який пише про те, що до наукової психології це поняття було введено З. Фрейдом, який, однак, згодом відмовився від його використання. У його теорії смисл є лише якоюсь ширмою, що ховає дійсну причину дій людини [3].

Перше альтернативне стосовно фрейдівського, розгорнуте розуміння смислу сформульоване в пізніх роботах Альфреда Адлера. Адлер приймав людину за неподільне ціле, що у кожній дії виражає свою мету і прагне досягти її. Мета людської діяльності є продуктом цілісності особистості, минулого, сьогодення і прагнення до майбутнього. В індивідуальній психології — напрямі глибинної психології, засновником якої є Адлер, така якість як реалізація життєвої мети чи смислу життя є провідною у всіх проявах особистості, починаючи з перших 3–5 років життя дитини. І саме в ній складається життєвий стиль особистості. Адлер характеризує свою систему індивідуальної психології як навчання про смисл людських дій і експресивних проявів, про смисл, що індивіди додають світові і самим собі [4].

Саме індивідуальний смисл життя, розуміння якого служить, за Адлером, ключем до розуміння всієї особистості в цілому, виступає в нього як одне з центральних пояснювальних понять. Смисл життя первинний стосовно смислів окремих дій. Смислові життя Адлер присвятив ще в 1924 році спеціальну статтю, у якій писав: "Смисл життя не можна вивести з казуальних відносин, і тим більше з особистих уявлених представлень, а лише... з переслідування мети, з пошуку рішення задачі, заданого через умови". Адлер зв'язує тут смисл життя зі своїми представленнями про три фундаментальні життєві проблеми, що впливають із трьох об'єктивних аспектів людського буття. Факт життя людини на Землі в конкретних умовах

існування породжує проблему праці і професійного самовизначення: факт життя людини в суспільстві породжує проблему міжособистісних відносин, кооперації і дружби; факт існування двох статей породжує проблему відносин між ними, любові і шлюбу. Смысл життя, за Адлером, визначається цими трьома зв'язками, укладений у них, і правильне рішення трьох життєвих проблем допомагає знайти його [3].

Адлер визнає, що ніхто не може похвастатися володінням щирим, абсолютним смыслом життя: смислів стільки ж, скільки людей, і жоден смысл життя, скільки-небудь виконуючи свою інтегруючу функцію, не може бути названий помилковим. Разом з тим він виділяє психологічний критерій "істинності" смыслу: "Ознака всіх щирих "смыслів життя" — це те, що вони є загальними, тобто такими смыслами, що інші можуть розділити і прийняти для себе". Навпроти, особистості, що відхиляються — невротики, психотики, злочинці, наркомани мають лише приватний сенс життя, що замикається на них самих і "...по суті не є смыслом узагалі". "Смысл можливий лише в комунікації: слово, що означає щось лише для однієї людини, було б позбавлене смыслу. Те ж відноситься до наших цілей і дій, їхній єдиний смысл — смысл для інших [3].

Важливим моментом в теорії Адлера є те, що він відзначає, що смысл життя, життєві цілі впливають на розвиток особистості, але він не розкриває того, як саме цей вплив відбувається.

Так, відповідно до представлень Адлера, саме смысл життя — правильний або помилковий — знаходить висвітлення у всіх поведінкових проявах, установках, психічних процесах і рисах характеру індивіда і є джерелом їхнього змісту. Для того щоб визначити смысл окремих дій, психолог повинний вміти оцінити смысл життя індивіда [4, с. 32].

Таким чином, в теорії Адлера можна відслідити досить тісний зв'язок категорій смыслу та особистості, саме смысл життя людини, який розкривається через ті цілі, які людина ставить перед собою та які вона намагається досягти протягом всього життя, виконує інтегративну функцію та впливає на розвиток особистості. Також важливою характеристикою істинності індивідуального смыслу людини є здатність інших людей прийняти та розділити цей смысл, що неможливо по відношенню до приватних смислів особистостей з відхиленою поведінкою, що також свідчить про важливу роль смыслу у розвитку цілісної, розвиненої особистості, здатної нормально існувати у соціумі.

В теорії Юнга смысл також є одним із провідних понять, на його думку, кожна людина має завдання знайти смысл, завдяки якому вона живе. До того ж цей смысл не можна вивести з природних умов існування людини, він, на думку Юнга, зв'язаний лише з постановкою культурних або духовних цілей, прагнення до яких є необхідною умовою щиросердечного здоров'я [4, с. 34].

На думку Д. О. Леонтьєва в психологічних теоріях Фрейда, Адлера і Юнга утримуються в зародковій формі практично всі основні ідеї, властиві більш пізнім підходам до проблеми смыслу. Фрейд показав осмислений характер мимовільних поведінкових проявів, простежив зв'язок смыслу з актуальними мотивами й історією життя особистос-

ті. Адлер звернув увагу на фінальні зв'язки поведінкових смислів життя із загальною їх спрямованістю, розробив психологічну теорію смислу життя і її вплив на психічні процеси, а також звернув увагу на суб'єктивний смисл, що здобувають для людини обставини її життєдіяльності. Юнг ще раніше, ніж Адлер, відзначив фундаментальну спрямованість людини на відшукування смислу свого життя, представивши її як спеціальну задачу і потребу. Але не дивлячись на те, що всі ці автори досить широко розробляли поняття смислу та смислу життя, в їх теоріях залишається ряд невизначених питань. Вони не дали чіткого визначення понять смислу і смислу життя, не досить розкриті механізми його формування, його впливу на смисли окремих дій людини і на розвиток особистості, його зв'язку з потребами, мотивами та цінностями людини.

Ще одним відомим психологом, у працях якого велику увагу приділено проблемі смислу життя, є В. Франкл. В його теорії смисл представлено як життєву задачу. У якості ведучої рушійної сили поведінки, він виділяє прагнення людини знайти і виконати смисл свого життя. Прагнення до пошуку і реалізації людиною смислу свого життя Франкл розглядає як уроджену мотиваційну тенденцію, властиву усім людям, і яка є основним двигуном поведінки і розвитку особистості. Франкл пише про те, що для того, щоб жити й активно діяти, людина повинна вірити в смисл своїх вчинків [7].

На думку Франкла, людина прагне знайти смисл і відчуває фрустрацію або вакуум, якщо це прагнення залишається нереалізованим. Не людина порушує питання про смисл свого життя — життя порушує це питання перед нею, і людині приходится щодня і щогодини відповідати на нього — не словами, а діями. Смисл не суб'єктивний, людина не обирає його, а знаходить у світі, в об'єктивній дійсності, саме тому він виступає для людини як імператив, що вимагає своєї реалізації [7]. Усі смисли, на його думку, концентруються в особливому "ноетичному вимірі" психологічної структури особистості. До того ж він говорить про те, що смисл життя може бути не вимовний словесно або взагалі невимовний.

Таким чином, аналізуючи теорію Франкла, не можна не відмітити присутність моментів схожих з теоріями Фрейда, Адлера та Юнга, але потрібно відмітити й новизну і оригінальність цієї теорії, введення нових понять та розширення понять смислу та смислу життя. Смисл життя представлений в нього як життєва задача, яка полягає в пошуку та реалізації цього смислу, у той же час смисл життя, на його думку, є вродженою мотиваційною тенденцією, яка виконує роль основного двигуна у розвитку особистості, але механізми цього впливу є не розкритими. Важливо також те, що Франкл підкреслює об'єктивність смислу, яка обумовлена тим що людина знаходить смисл не в собі, а в навколишньому світі, через це смисл є імперативом, який потребує свого вирішення. Не вирішеними в цій теорії залишаються такі питання, як відсутність чіткого визначення того, що ж саме представляє смисл життя і як практично можна його вивчати.

Ряд авторів розглядали смисл як інтегративну основу особистості і підкреслювали важливе значення смислу життя у її формуванні та розвитку особистісних якостей.

У роботах Ройса і Пауелла використовується поняття особистісного смислу, яке асоціюється в них з поняттям значимості, "яку кожен індивід приписує критичним аспектам буття". Основною функцією інтегративної надсистеми, що позначається терміном "особистість", є, по Ройсу і Пауеллу, підтримка, оптимізація і стабілізація особистісного смислу, що розглядається як чисто суб'єктивне утворення. В цьому відношенні позиція Ройса і Пауелла протилежна позиції Франкла. "Особистісний смисл не є щось існуюче в зовнішньому світі і конфронтуюче індивідів ззовні і що диктує, який крок їм почати. Це бачення, що кожен з нас повинний створювати для себе спочатку" [4, с. 44].

Ройс і Пауелл відзначають, що особистісний смисл розвивається в пліні життя, зміщається з фізіологічних потреб у дитячому віці на цінності у віці більш старшому [4].

Таким чином, можна відзначити що у працях Ройса і Пауелла також простежується тісний зв'язок між категоріями смислу та особистості, який насамперед розкривається у понятті особистісного смислу. Особистість, на їхню думку, є інтегративною надсистемою, основною функцією якої є підтримка, стабілізація та оптимізація особистісного смислу, який в той же час є інтегративною основою особистості. На відміну від теорії Франкла, в них особистісний смисл є суб'єктивним утворенням, яке розвивається протягом всього життя та зміщається з фізіологічних потреб на цінності.

Найбільш розгорнутим підходом до смислу в аспекті інтеграції особистої і соціальної дійсності є теорія Ф. Фенікса. Він зв'язує саму сутність людини з її спрямованістю на здійснення смислу. А смисл він розумів як інтеграцію особистісної та соціальної дійсності, як взаємодію особистісного та соціального в людині, та інтегративну основу особистості.

У рамках екзистенціальної персонології С. Мадди також відводить смислові роль вищого інтегративного початку особистості. "Людина не може стати дорослою, не вирішивши, що є що, що є цікавим, що щирим, чим варто займатися. Якщо людина працює, ростить родину, захоується і т. д., то це тому, що все це — види діяльності, що приносять їй якийсь смисл. Як тільки ми приймемо, що будь-яка діяльність може мати або не мати для нас смисл, нам уже не уникнути екзистенціального питання про те, чому ми взагалі встаємо з ліжка вранці і далі, чому ми продовжуємо жити [4, с. 48].

Таким чином, проаналізувавши підходи до смислу та смислу життя у зарубіжній психології ми бачимо, що ці поняття досить широко розробляються і мають багато ракурсів вивчення, що простежується тісний зв'язок між категоріями смислу та особистості, що в різних підходах смисл має різний характер походження, в деяких авторів він є лише об'єктивним утворенням, в інших — лише суб'єктивним. На нашу думку, доцільніше розглядати його як інтеграцію особистісного та соціального, як інтегративну основу особистості. Важливим також є те, що в більшості з цих теорій підкреслюється роль смислу у розвитку особистості, але не розкритими залишаються механізми цього впливу.

Серед вітчизняних вчених і вчених ближнього зарубіжжя проблема смислу найбільш представлена у роботах Д. О. Леонтєва, Д. Колесова, Б. С. Братуся, Н. Г. Петрова, О. О. Бодальова, В. Е. Чудновського, О. Г. Асмолова та інших.

Д. Колесов, Н. Г. Петров, О. О. Бодальов у своїх працях намагаються описати смисл життя через цінності. В концепції Н. Г. Петрова смисл — це віднесення цінностей до суб'єкту, суб'єктне буття цінностей, тобто це цінності, нібито поміщені до суб'єкту за допомогою переживання та досвіду, включені в життя та діяльність. Сенси, так само як і цінності, бувають чуттєвими і надчуттєвими. І саме цінності, на думку Петрова, утворюють сенси [2].

Д. Колесов пише про те, що смисл життя — це психологічний спосіб переживання життя в процесі його здійснення, це проекція всього життя на кожний з його етапів, смисл кожного з яких полягає в самій можливості переходу до наступного етапу. У своєму житті будь-яку справу людина спочатку задумує, визначає її мети і характер необхідних дій, а потім здійснює. Він пише, що маючи мотив, можна знайти мету, а, знайшовши мету, можна знайти смисл [2].

Важливим, на думку багатьох авторів, є те, що саме життя не має смислу, смисл є чи ні тільки в самого індивіда, і він виявляється в аспекті його відношення до життя. Колесов також відзначає, що смисл — специфічне в плані переживань явище психічної діяльності, і специфікою смислу є механізм додаткового емоційного підкріплення правильності дій, що ведуть до досягнення мети. Він пише: "Якщо що-небудь перешкоджає реалізації мети, то, крім механізмів волі, додатково підключаються емоції, що спонукують індивіда переживати і шукати смисл своїх дій. При переживанні відсутності смислу індивід переживає недосяжність мети, незадоволеність потреби" [2].

На думку Колесова, люди, упевнені в собі, здатні чітко усвідомлювати і яскраво переживати наявність у них смислу: тобто смислоутворення в них знаходиться на високому рівні. Це є важливою цінністю індивіда, формуючи, до речі, і таку рису особистості, як оптимізм: коли зі смислоутворенням немає утруднень, легко бути впевненим у собі і виявляти оптимізм [2].

Д. Колесов відзначає такий важливий момент, як зв'язок смислу з системою потреб та ціннісних орієнтирів, він пише про те, що смисл — це оцінка: оцінка себе як діючого початку, оцінка характеру своїх дій як вихідних від самого себе, оцінка відповідності їх власним потребам. Пошук смислу чого-небудь — це процес його оцінювання з позиції себе самого, сформованої в собі системи потреб і ціннісних орієнтирів [2].

Він дає наступне визначення смислу життя — проекція всього життя на кожний з його етапів, смисл кожного з яких полягає в самій можливості переходу до наступного етапу.

Таким чином, можна відзначити, що в концепціях Колесова, Петрова, Бодальова смисл тісно зв'язаний з системою потреб та ціннісних орієнтирів особистості. Саме наявність смислу надає людині можливість переходу з одного етапу життя до іншого, можливість виходу з кризи, яка супроводжує ці переходи, можливість розвитку особистості.

Також Колесов відзначає, що здатність усвідомлювати наявність смилу, свідчить про високий рівень смислоутворення, який притаманний впевненим у собі людям.

Великий внесок у вивчення категорії смислу зроблено Б. С. Братусем, яким було введено нове поняття "смислова сфера особистості". Він розглядає процес породження смислів, як одну з найважливіших сторін людського буття. У структурі свідомості він виділяє особливий вищий рівень, відповідальний за виробництво смислових орієнтацій, визначення загального смислу і призначення свого життя, відносин до інших людей і себе самого. З цим рівнем Братусь зв'язує ядро особистості, що задається системою загальних смислових утворень [1].

Братусь пише про те, що сукупність основних відносин до світу, людей і себе утворюють у своїй єдності властиву людині моральну позицію. Така позиція особливо міцна, коли вона стає свідомою, усвідомленою. Причому, чим вище в системі знаходиться смислове утворення, тим складніше йде робота по усвідомленню, оскільки все ширше і невизначеніше стає галузь смислоутворюючої дійсності, усе складніше й опосередкованіше стають зв'язки і відносини всередині особистості. Усвідомлені смислові утворення, що носять гранично загальний характер, називаються особистісними цінностями. Сповідання цих цінностей закріплює єдність і самототожність особистості в значущих відрізках життя, надовго визначаючи моральний дух особистості [1].

Згідно Братусю, розвиток особистості можна описати так. Людина прагне зайняти визначену життєву, насамперед міжлюдську, моральну позицію, потім ця позиція повинна бути усвідомлена, тоді людина несе відповідальність за неї, вона затверджує її своїми вчинками, справами, усім своїм життям. І хоча ця позиція вироблена і належить суб'єктові, а тому глибоко упереджена, по своєму об'єктивному значенню вона є приналежністю людського суспільства, продуктом і одночасно причиною руху міжлюдських зв'язків [1].

Таким чином, в теорії Братуся також простежується тісний зв'язок категорій смислу та особистості, він вводить таке важливе поняття як "смислова сфера особистості", пов'язує ядро особистості з особливим вищим рівнем у структурі свідомості людини, який відповідає за виробництво смислових орієнтацій. Усвідомлені смислові утворення він називає особистісними цінностями, які відіграють велику роль у визначенні людиною своєї життєвої позиції.

Ще одним автором, підходу якого слід приділити увагу, є В. Чудновський. Він розглядає феномен смислу життя з погляду співвідношення "зовнішнього" і "внутрішнього". На його думку, смисл життя — особливе психічне утворення, що має свою специфіку виникнення, етапи становлення, психологічну структуру. Суть смислу життя як психологічного феномена в тім, що, виникаючи в результаті взаємодії "зовнішнього" і "внутрішнього", він разом з тим емансипується від того й іншого і починає діяти як "буферний механізм", як система "противаг", що не допускають однобічного підпорядкування "зовнішньому" і разом з тим перешкоджають перетворенню людини в раба власних потреб, потягів, своїх безпосередніх сиюминутних інтересів [6, с. 148].

Чудновський відзначає, що смисл життя грає велику роль у становленні особистості, але ця роль може бути не тільки позитивною, а й негативною.

Таким чином, проаналізувавши різні підходи до проблеми смислу та смислу життя у найбільш відомих підходах зарубіжних та вітчизняних авторів, можна зробити висновки про те, що категорія смислу у психології є досить широко розроблюваною, простежується тісний зв'язок цієї категорії з категорією особистості. В більшості теорій смисл є інтегративною основою особистості, тобто розуміється як взаємодія індивідуального та соціального в людині. Сміслова сфера особистості є соціальнообумовленою, що в особистості, яка існує в соціумі, є свої смисли, але вони можуть бути зрозумілі іншими членами цього соціуму.

Також можна зробити висновки про те, що смисл впливає на зміст і спрямованість усієї життєдіяльності індивіда, на розвиток особистості, але механізми цього впливу є досі не розкритими. Що смисл життя є якоюсь основою, завдяки якій можливий подальший розвиток особистості індивіда і його існування взагалі, а також про те, що найбільшу роль смисл життя грає саме в кризові періоди життя, будучи тією основою, яка дозволяє перебороти кризу і знайти потрібний напрямок розвитку.

Але важливо й те, що існує ряд невирішених питань, зв'язаних з цими проблемами. Так, дотепер жоден з авторів не дав чіткого визначення смислу, а також, незважаючи на те, що багато авторів указують на значимість смислу життя в розвитку особистості, самі механізми цього впливу є не досить розкритими, в першу чергу через те, що недостатньо розроблені саме практичні методи дослідження смислової сфери особистості. Саме вивчення того, яку саме роль відіграє смисл у розвитку особистості, чи є він інтегративною основою та детермінантою її розвитку можна визначити як перспективу нашого подальшого дослідження.

Література

1. Братусь Б. С. К изучению смысловой сферы личности. — Вестник Моск. Ун-та. Серия 14. Психология. — 1981. — № 2. — С. 46–56.
2. Колесов Д. Психология смысла // Развитие личности. — М.: Смысл. — 2003. — № 1. — С. 47–76.
3. Леонтьев Д. А. Из истории проблемы смысла в психологии личности: З. Фрейд и А. Адлер // Методологические и теоретические проблемы современной психологии / Под ред. М. В. Бодунова и др. — М.: ИПАН СССР, 1988. — С. 110–118.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, структура и динамика смысловой реальности. — М.: Смысл, 1999. — 486 с.
5. Чудновский В. Э. Психологические проблемы смысла жизни // Вопросы психологии. — 1995. — № 4. — С. 147–151.
6. Петровский О. В., Петровский В. О. Категориальная система психологии // Вопрос психологии. — 2000. — № 5. — С. 3–17.
7. Франкл В. Человек в поисках смысла: [Сборник]: Пер. с англ и нем. / Общ. ред. Л. Я. Гозмана, Д. А. Леонтьева. — М.: Прогресс, 1990. — 366 с.

О. С. Андрущак

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра общей и социальной психологии

**КАТЕГОРИЯ СМЫСЛА И ПРОБЛЕМА СМЫСЛА ЖИЗНИ
В СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ**

Резюме

В статье приведен теоретический анализ категории смысла и подходов к проблеме смысла и смысла жизни, связи смысла с развитием и становлением личности, смысла как интегративной основы и детерминанты развития личности в работах наиболее известных отечественных и зарубежных психологов, таких как З. Фрейд, А. Адлер, В. Франкл, В. Э. Чудновский, Д. А. Леонтьев, Б. С. Братусь и другие.

Ключевые слова: смысл, смысл жизни, личностный смысл, жизненные задачи, жизненные цели, индивид, личность.

O. S. Andrushchak

Odessa I. I. Mechnikov National University

**CATEGORY OF SENSE AND PROBLEM OF LIFE SENSE
IN MODERN PSYCHOLOGY**

Summary

The article deals with the problem of sense and life sense in modern psychology.

Keywords: sense, life sense, personal sense, life problem, life aim, individuality, persona.